

Dre uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

DeReformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

MIJN ZIEL HEEFT U BEGEERD IN DE NACHT

Over de actualiteit van middeleeuwse spiritualiteit IV (slot)

Hoe moeten we middeleeuwse *spiritualiteit* in haar actualiteit nu *taxeren*? Wat voor boodschap hebben Gereformeerde Kerken van de 20e eeuw daaraan?

Geloofservaring door Woord en Geest

Ik zou haar willen benaderen met in het achterhoofd het volgende criterium:

Geloofservaring wordt gewerkt door Woord en Geest. De Heilige Geest werkt door het Woord en Hij bindt ons aan het Woord. Gods Woord verkondigt de Middelaar tussen God en mensen. Het heil is daarom alleen maar te vinden in de Christus der Schriften. Dit centrale gegeven heeft een viertal gevolgen voor onze beoordeling:

- In de veelheid van middeleeuwse spiritualiteit kan slechts van waarachtige binding aan Christus sprake zijn waar *deze* geestelijke gemeenschap via het Woord is ontstaan.
- Niet de middeleeuwse mens met zijn vrome ervaringen zal in het centrum kunnen staan, maar de Christus der Schriften. Hij moet het *brandpunt* van religieus denken, willen en gevoelen zijn. Waarachtige spiri-

tualiteit komt slechts voort uit gerichtheid op Christus. Het gevolg is dan ook, dat alleen die signalen van middeleeuwse spiritualiteit in hun actualiteit acceptabel zijn die niet centreren rond de vrome méns, maar die juist van hem afwijzen. Het heil ligt niet in religieuze ervaringen, het ligt buiten de mens, in Christus. Het gaat om *unio mystica* in Christus, gewerkt door de Geest van Christus.

- Het gaat om heil buiten ons, maar dan ook als heil voor ons en als heil in ons. De Heilige Geest werkt door het Woord geloofskennis, geloofsgehoorzaamheid en geloofservaring in mensen uit." Echt een leven in Christus. Dit geeft een geestelijk omgaan met God, met een van liefde brandend hart.
- De Christus der Schriften is Middelaar tussen God en de mensen. Hij sticht een gemeenschap, de gemeente van de levende God. Middeleeuwers en twintigste eeuwers die – op zoek naar persoonlijke, authentieke ervaringen – de gemeenschap van Christus' kerk versmaden, miskennen de door God gewerkte werkelijkheid. Het verlangen naar echte, levende spiritualiteit mag daarom niet worden gevoed door de op de persoon gerichte mentaliteit van het 'ik denk, ik vind, ik wil, ik voel en ik ervaar' van onze cultuur.

HOOFDARTIKEL

Mijn ziel heeft U begeerd in de nacht IV (slot)

F. van der Pol

UIT DE SCHRIFT

Verbondswijsheid I

H.J. Nijenhuis

KERKELIJK LEVEN

Statutenwijziging Nederlands Dagblad – op goede gronden? I

M. te Velde

UIT DE KERKEN

GELEGENIONGELEGEN

J. Kamphuis

KERKEN MAATSCHAPPIJ

Kerkelijk isolement en maatschappelijke activiteit I

A.J. Yerbrugh

LITERATUUR

De achttiende eeuw; een eeuw van verval? I

C.A. van der Vloed

GEKNIPTVOORVANDAAG

Geestelijke oefeningen

BOEKBESPREKING

Jakobus; het oudste dokument uit het Nieuwe Testament

PERSSCHOUW

W.G. de Vries

Terugkijken met Luther

Luther had waardering voor bepaalde vormen van middeleeuwse geloofsbeleving. Hij was voorstander van een doorleefde en levende theologie. Zelf ging hij dagelijks de weg van luisteren en stil worden bij schriftwoord en gebed. Het was voor hem 'komen tot God' en tegelijk een 'komen tot jezelf'. Aan de theoloog die bezig was met studie van de Schrift, gaf hij de raad: 'Kniel neer in je kamer en bid met zuivere ootmoed en ernst tot God; dat Hij je door zijn lieve Zoon zijn Heilige Geest wil geven, dat Die je verlicht, leidt en verstand geeft.'³¹ Temidden van de gejaagdheid, verstrooidheid en veelheid van het leven pleitte Luther voor een bewust omgaan met het Woord, het Gebod, het Gebed en het Credo. Hij overdacht dan langere tijd dezelfde gedachte, dezelfde zin. Hij wilde dus iets als mediteren. In dit verband gebruikte hij zelfs een technische term afkomstig uit de middeleeuwse meditatie methoden, de term *ruminatio* (herkauwen). Dat was vaste aanduiding voor het blijven bij één woord, het blijven bij ene gedachte, die terugroepen en opnieuw overdenken. Maar mystieke theologie die tot God opklimt wees hij af." Het inzicht van de rechtvaardiging door het geloof geeft een andere toegang tot God. Niet wij klimmen door verstand, wil of gevoel 'tot God op, maar God daalt tot ons af en wel in Christus Jezus.

De afwijzing van veel middeleeuws gedachtengoed verhinderde hem echter niet om in een middeleeuws schrijver als Bernard van Clairvaux een figuur van grote betekenis te blijven zien. Hij citeerde hem veel. Ook waardeerde Luther de beschrijving van het geestelijk leven in het middeleeuwse geschrift *Theologia Deutsch*. Hij gaf het werk uit, voorzag het van een lovend voorwoord en nodigde de lezer als volgt uit: 'Proef het en merk op hoe zoet de Here is, terwijl ge eerst geproefd

hebt, hoe bitter het is, wat wij zijn.' Er was Godskennis en zelfkennis uit te leren. Daarbij vroeg Luther nadrukkelijk aandacht voor het ervaringsaspect van het geloof: Proef het en merk op hoe zoet de Here is; proef hoe bitter wij zelf zijn. Ook een middeleeuwer als Jean Gerson was voor Luther een man van grote betekenis. Temidden van een verworpen kerk sloeg deze thema's aan die ook vandaag onze instemming hebben. Als voorbeeld volgt een wat langer citaat uit een werk van Gerson. Daarin gaat deze nader in op het leven van de ziel dat door de Heilige Geest in ons gewerkt wordt: 'Zonder innerlijke besprenging door de Geest baat het sacrament van de waterdoop niet. De Geest maakt levend, zodat de mens niet meer uitsluitend in zichzelf, maar in de Heilige Geest leeft en Paulus naspreekt: 'Ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij'. Pogingen van de ziel om zichzelf uit de dood tot leven te brengen, hebben geen enkele waarde of kracht. Ten gevolge van de erfzonde en de dadelijke zonde draagt de ziel de dood in zich om. Nooit zal de mens meer in Gods nabijheid kunnen komen dan alleen door louter genade. De pelagiaanse dwaalleer die beweert dat de ziel door eigen kracht de zaligheid kan bewerken, dient te worden afgewezen. Een dood lichaam kan geen blijken van leven geven. Hoe kan iemand dan nog beweren dat de ziel zonder de Heilige Geest die haar leven is, blijken van geestelijk leven kan geven?'³³

Calvin: *Unio mystica* in Christus, rusten in Gods waarheid

Calvin noemde Luther zijn geestelijke vader. Ook voor hem is de rechtvaardiging door het geloof een centraal gegeven en hij moest evenmin iets van mystiek spiritualisme hebben.³⁴ Tegenover dergelijke bespiegelingen zette hij de Schrift als norm waaraan alle geloofsbeleving gemeten moet worden. Kennis van God is nooit onmiddellijke kennis, zoals bijvoorbeeld Eckhart, Tauler en Ruusbroec die mogelijk achtten.

Maar wel hield Calvin vast, dat Christus door zijn Geest in ons woning maakt. Deze *unio mystica* is geen begrip, maar een bijbelse werkelijkheid. De aanvaarding daarvan betekent overgave aan een verborgenheid. Verbondenheid met Christus is niet te begrijpen. Het is inhoud van geloofsbeleving die niet rationaliseert, maar zich overgeeft aan Gods waarheid." Calvijns spiritualiteit heeft juist dat, wat de middeleeuwse spiritualist met zijn ladder-geklim teveel mist: het rusten in de overgave aan Gods geopenbaarde waarheid. Zoeken van de ontmoeting met God blijft daar iets kramperigs houden. Een enkele zinsnede uit een sermoen van moderne devoot Hendrik Mande kan dit duidelijk maken: 'Tol deser hoechster besouwighen ende eninghe Godes *souden* wel veel menschen comen, *waert so* dat sijt pinen wouden ende *doen dat* in hem wair. Want onse liever Heer *soude* se wel voirthelpen. *Mer sy* ontsien al des arbeys.'³⁶ De ontlediging en contemplatie hebben iets kunstmatigs. Ze missen het karakteristieke van de rechtvaardiging door het geloof alleen.

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS. R. IER BEEK, DRS. B. LUITEN, DRS. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS

DRS. J.A. BOERSMA, J.M. DE JONG, A. JOH. KISJES, DRS. J. MESSELINK, DRS. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan
De Reformatie, Postbus 24.8210 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V. Postrekening 406040 t n v.
De Reformatie, Goes, Postbus 25. 4460 AA Goes. Tel. (02100) 15591.

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland).
Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES

Prijs f 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

Middeleeuwse spiritualiteit, kun je er iets positiefs van leren?

Jazeker. Zoals van onderstaand gedeelte, afkomstig van iemand die temidden van veel duisters weet had van waarachtige spiritualiteit:

'Want vele ghebreke in ons sijn, die wy selve niet en bekennen. Van miner heymeliken ghebreken reynighe my, Here! So sullen wy re samen binden ende vergaderen alle punten der passien ende des lidens ons lieven ende sueten Heren Ihesu Christi, die hy van minnen voer onr gheleden heeft, opdat wy ghesuvert ende ghereyniget moghen worden van onsen heymeliken ende onbecanden ghebreken ende versumenissen. Here, du salst my hesprenghen met ysoppe dijns herten ende duerbaren hloets, ende ic sal ghereynighet werden; Du salst my wasken mitten salighen water der wonden dijner rechtersiden, ende ic sal boven snee wit werden'; 'Also dat wy op ons selven noch op onse werke ende verdiensten ons niet verlaten en sullen, noch onsen entliken troest daerop setten, mer altemael op sinen verdiensten. ende op rine passien, die hy voer ons gheleden heeft. Dese ral dan wesen waerachtich ghelove alle der heyligher schrift ende der woerden ons lieves Heren ende sijner beloften'; 'Ende aldus sullen wy overmids den ghelove salich ende behouden bliven.'

De brede dimensie van geloven

We ontdekten dat Christus en zijn Geest werkzaam waren in duistere tijd. We ontdekten echter ook, dat er zich in de spiritualiteit een versmalling voordeed. Mystici vormden hun eigen religieuze belevingswereld. Ter compensatie van scholastiek en rationalisme in de kerk van hun tijd. Waar intellectualisme en afstandelijkheid in het kerkelijk leven overheersend worden, ontstaat het gevaar van een versmalde gevoelsreactie. Tegenover een als dor en koud ervaren kerkelijk leven werd het accent steeds meer verlegd. De nadruk kwam eenzijdig op de dieptedimensie of de binnenkant te liggen. De brede dimensie van geloven ging verloren.

Misschien hebben ook wij het gevoel in ons kerkelijk leven iets te missen. Tussen scepticisme en relativisme enerzijds en angst voor openheid en dynamiek anderzijds, ligt de weg van een vruchtbare verwerking van de traditie. Bovenstaande zoektocht naar de spirituele bronnen maakte duidelijk dat er aandacht nodig is voor beaming 'van binnenuit'. De kerk van alle tijden is een geestelijk huis. Dit lichaam van Christus nodigt uit om tot in het diepst van onszelf geboeid te raken en te blijven voor de band met de Here. Deze band is van levensbelang en vraagt onze volledige inzet. Dit raakt niet alleen ons verstand, maar ook wat we willen en ons gevoel. Deze band biedt krachtig gemotiveerde levenswijze, echt bezielend verband. Samen worden we geroepen om de boodschap van Christus van harte te aanvaarden. Dit brengt gemeenschappelijke idealen en ervaringen mee. Startpunt voor waarachtige spiritualiteit is wat God ons heeft toegezegd: dat Hij onze Vader wil zijn en dat Zijn Geest woning wil maken in onze harten. Geloofservaring is dan ook een

zaak van de héle gemeente. Het is niet bij voorkeur iets voor gevoelsmensen. De werking van Woord en Geest dient voor de héle geloofsgemeenschap ervaarbaar te zijn. Persoonlijk en gemeenschappelijk mag de omgang met God worden beleefd. In de liturgie bijvoorbeeld. Dat is de ruimte en tijd waar we samen voor onze God mogen staan. Luisterend en biddend, op Hem betrokken met heel ons bestaan. Het is ook een samen-zijn hij brood en beker, een rond het offer van onze Heiland verenigd-zijn. Zo'n levende band met God zal merkbaar gaan worden in het leven met naasten, met de dieren, temidden van al het geschapene. Onze omgang met God mag van binnenuit stralen, tegelijk vult het alle levensruimte.

F. van der Pol

³⁰ Om met Van 't Spijker te spreken: *extra nos, pro nobis en in nobis*. W. van 't Spijker, 'Extra nos' en 'in nobis' in: *Theologia Reformata*, 31 (1988) nr. 4, 271-291. Idem *Protestants Nederland*, 57 (1991) nr. h-7, 5.

³¹ Voorwoord Band I. Deutsche Schriften, WA 50,659

³² Met name de mystiek van Dionysius, Eckhart en Tauler waarin de hoogste godservaring woordloos, objectloos is. Luther wilde geen inkeer tot het 'niets' in jezelf, waar in woordloze stilte het moment van verlichting doorbreken kon. Hij verwachtte geen heil van de naakte inkeer, de *nuda inspectio*. Mensen zijn niet *capax divinitas*, niet in staat om het goddelijke te vatten. De weg naar de *Deus nudus*, de 'naakte God' weer hij af als een heilloze, doodlopende weg.

³³ Citaten uit *lectio 1* van *De vita spirituali animae*. Glorieux ed., III, 114-119.

³⁴ Zie bijv. W. Balke, *Calvijn en de doperse radicalen*.

³⁵ Institutie III. 2 25; IV, 17. 32, zie bijv. ook Rom. R, 4, 11, Gal 4. 6; NGB 9; NGB 35; HC 28 vrg. 76; HC 41, vrg. 109; DL 5 Verw. h; Doopformulier, 513; HA formulier 525; en Gezang 26 vers 2.

³⁶ Beslissend is volgens Mande hier: 'Dnen dat in hem wair', het Middel-nederlands voor het '*facere quod in se est*', waar Bradwardine, Von Rimini en Gerson zich zo tegen hebben verzet.

VERBONDSWIJSHEID I

Onderhoudt ze dan naarstig, want dat zal uw wijsheid en uw inzicht zijn in de ogen der volken...

Deut. 4 : 6a.

In de preek viel het woord verbondswijsheid. En even later ook het woord verbondsgerechtigheid, Vraag na de preek: waarom koppeling van deze woorden aan Gods verbond; wie Nederlands verstaat weet toch wat wijrheid en gerechtigheid betekent?

Ja zeker, maar heeft gerechtigheid bijvoorbeeld in het spraakgebruik van een gereformeerde of van de socialistische Nederlander inderdaad dezelfde betekenis? Laatstgenoemde heeft immers ook de gewoonte iets aan dit woord toe te voegen: sociale gerechtigheid! Maar dat is toch heel wat anders dan de gerechtigheid die een gereformeerd mens bedoelt? Die bedoelt – juist! – verbondsgerechtigheid. Twee Nederlanders die hetzelfde woord gebruiken. Maar de één geeft het een marxistische lading en de ander een Schriftuurlijke. En daar ligt wel een hemelsbreed verschil tussen.

Precies zo staat het met het woord wijsheid. Volgens een Nederlands woordenboek betekent het: de juiste, hoogste, op inzicht en levenservaring berustende kennis (en het handelen daarnaar). Maar deze omschrijving is voor een gereformeerd mens absoluut ontoereikend. Zelfs zeer aanvechtbaar. Hij weet immers dat de vreze des HEREN het grondbeginsel van de werkelijke wijsheid is. En daarom put hij zijn kennis uit Gods Woord. Dus: verbondswijsheid!

Om ons nu tot het woord wijsheid te beperken – want daarover willen we het hebben – dat komt nogal eens in de bijbel voor. Honderden keren zelfs. Anders gezegd: de HERE neemt dit woord in zijn spreken tot ons honderden keren in zijn mond. Het komt er dus wel op aan dat wij goed zullen weten wat Hij ermee bedoelt.

Wel, uit de hierboven afgedrukte tekst uit Deut. 4 kan ons duidelijk worden – let maar op de context waarin het staat – dat wijsheid in direct verband staat met de inzettingen en verordeningen, met de geboden van de HERE, onze God. Als Israël die ijverig onderhoudt, zal dat hun wijsheid en inzicht zijn, zo zelfs dat het de omringende volken opvalt. Die zullen dan zeggen: je kunt zeggen van het volk Israël wat je wilt, maar dit bijzondere volk is een wijze en verstandige natie. Ja, dat valt op tot ver buiten Israëls grenzen.

Maar wanneer dit dan wordt veroorzaakt door het onderhouden van wat God dit volk leert, dan moeten we concluderen dat Israël zijn wijsheid van de HERE heeft ge-

kregen. Ze hebben die te onderhouden inzettingen, verordeningen, geboden, getuigenissen, bevelen en wetten toch niet zelf bedacht? Ze zijn toch niet ontsproten aan de knappe kop van Mozes? Ze zijn van de HERE afkomstig. Dat is het nu juist wat Mozes de Israëlieten telkens maar weer op het hart bindt.

God heeft zich immers in Israël een eigen volk geformeerd. Er zijn verbond mee gesloten. Met dit volk wil Hij komen tot de messiaanse eeuw. Hieruit zal zijn grote Verlosser worden geboren die tot heil voor de hele wereld zal zijn. Het is allemaal uitvoering van zijn heilsplan tot wederherstelling van alle dingen, zoals Hij direct aan de mens na diens zondeval beloofde.

Verlossing, herstel, levensvernieuwing, herschepping, dit is de reden dat God zijn eigen volk bekend maakt met zijn inzettingen en verordeningen. Want het zijn evenzovele aanwijzingen voor 's mensen juiste omgang met de HERE. Aanwijzingen om, levend in Gods verbond, je correcte levenskoers te kunnen bepalen. Aanwijzingen hoe je als kinderen van de HERE samen omgaat, als broeders en zusters, als man en vrouw, als ouders en kinderen, als werkgever en werknemer en noem alle levensverbanden maar op. Het zijn regels die vóór de zondeval al golden. En wanneer de mens zich daaraan maar had gehouden, dan was de verhouding tussen God en mens en tussen mensen onderling nooit verwoest geworden. Want het zijn levensregels. Met het verzaken ervan haal je de dood over je heen. De toorn en vloek van God. De verdwazing van de zonde. Hoe zal een mens nog leven en de wereld nog draaien? Alles is uit zijn voegen getild, waarin God het bij de schepping had gezet.

Wat is nu wijsheid? Verbondswijsheid wel te verstaan? Dat je je houdt aan de door God eens gestelde en later herstelde regels. Want dit doende neem je je plaats in in het heilsplan dat Hij ten uitvoer brengt. en kom je daarin met Hem mee. Verbondswijsheid: je leeft en werkt in heilige omgang met de HERE en zijn volk overeenkomstig zijn verbondsbeloften en verbondseisen en neemt hierbij zijn verbondsdreigingen ook werkelijk serieus.

Door deze wijsheid te betrachten zal Israël tot zijn Messias komen. Door deze wijsheid in acht te nemen zien wij Gods plan tot redding van de wereld in Jezus Christus zich ontfouwen, en in ons leven en dus ook in ons levensgedrag tot werkelijkheid worden. Want Christus Jezus is ons van God geworden tot wijsheid en zo tot rechtvaardigheid, heiliging en verlossing (1 Cor. 1 : 30). In Christus mogen wij het geheimenis van God kennen, omdat in Hem al de schatten der wijsheid en kennis zijn verborgen (Col. 2 : 2, 3).

H.J. Nijenhuis

STATUTENWIJZIGING NEDERLANDS DAGBLAD – OP GOEDE GRONDEN? I

In elke organisatie van enige omvang heeft men statuten. Ze zijn dikwijls belangrijk, maar worden meestal nauwelijks gelezen en maar weinig mensen weten wat er in staat. Ook het *Nederlands Dagblad*, *Gereformeerd Gezinsblad* heeft zulke statuten. Jarenlang hoor je daar nooit iets over. Maar ineens staan ze in het centrum van de belangstelling. Op zaterdag 13 juni 1992 meldde de krant een wijziging van de statuten. Volgens insiders 'een historisch nummer'. Bevatende een 'historische' beslissing dus. Voortaan mag ook iemand die geen lid is van een vrijgemaakte Gereformeerde Kerk redacteur van het ND zijn.

Er is over deze beleidswijziging of koerswijziging van het ND sinds de 13e juni al het een en ander geschreven, ook in ons blad. Die wijziging is voorlopig nog een zeer omstreden zaak. In dit en in enkele komende nummers wil ik proberen nader te analyseren, wat de verandering bij het ND inhoudt, met welke argumenten die verdedigd wordt en welke betekenis de recente beslissingen zullen hebben voor de toekomst van de gereformeerde dagblad-journalistiek en voor heel de ontwikkeling van het gereformeerde leven. Op verschillende punten zal ik bij het nieuwe beleid mijn kritisch commentaar formuleren.

Dat we deze zaak uitvoerig bespreken in een kerkelijk blad is typerend voor de nauwe band die er altijd tussen kerk en krant is geweest. Er loopt een dagelijkse lijn tussen Barneveld en vele duizenden gereformeerde gezinnen en daarmee tussen Barneveld en het kerkelijk leven. Er wordt bij Nedag een krant uitgegeven met een niet geringe invloed op hoe men denkt in onze kringen. Wat in Barneveld werd besloten is uiteraard allereerst een zaak van de krant zelf. Maar het kan belangrijke consequenties krijgen voor andere gereformeerde organisaties. En het heeft ongetwijfeld ook een bepaalde invloed op ons kerkelijk leven. Al was het alleen maar omdat in de beleidswijziging kennelijk een veranderde visie op de kerk zo'n centrale rol speelt en het ND die visie in woord en daad uitdraagt.

Wie zijn oor te luisteren legt, vangt onder de ND-lezers her en der geluiden van onbehagen en onzekerheid op. We staan op een tweekoppig. Moet het echt deze kant op? Zijn we dan altijd te eng, te introvert bezig geweest? Is dit de vernieuwende koers die we in onze kring, in onze kerken, nodig hebben?

Het zou onjuist en onbillijk zijn, als er in deze dagen in de kerken en in *De Reformatie* alleen maar kritiek op het ND te horen en te lezen was. Over de krant valt immers

veel goeds te zeggen. Maar het zou evenmin juist zijn, als we nu terwille van het aanwezige goede over mogelijke bezwaren en risico's die we zien er het zwijgen maar toe deden.

Belangrijke beleidswijzigingen als die van het ND verdienen in onze kring een grondige bespreking, in alle openhartigheid, zodat we weten waar we met elkaar wel en niet aan toe zijn. Dat kan voor krant en kerk alleen maar goed zijn.

Ik zie in de door het ND zelf gegeven argumentatie drie lijnen lopen, die in de presentatie van de statutenwijziging met elkaar verstrengeld liggen. Dat zijn: de lijn van het 'moeten', die van het 'willen' en die van het 'mogen'. Je zou kunnen zeggen: een economische, een organisatorische en een kerkelijke lijn. Ofwel: het aantrekken van redacteurs uit andere kring moet om commerciële redenen, we willen het op basis van onze visie op christelijke samenwerking, en het mag best en we durven het ook, omdat onze visie op de kerk het niet (meer) verbiedt.

Ik wil op elk van deze drie elementen graag wat nader ingaan. In het nummer van deze week eerst iets over het 'moeten' en het 'willen'.

Het moeten

Es is een lijn van 'moeten': er is een economische noodzaak om in het redactie-team van het ND ook anderen dan vrijgemaakt-gereformeerden op te nemen. Voor een gezond ND moet het aantal abonnees omhoog. En om meer abonnees te krijgen, moeten we buiten de Gereformeerde Kerken zijn. Wil men daar het ND gaan lezen, dan moet de krant een 'samenwerkings-krant' zijn met een herkenbare inbreng uit andere christelijke kring. Dat is dan – hoe je er verder ook over denkt – economische noodzaak.

Als je deze lijn bekijkt, dan is het punt op zichzelf niet nieuw. Commercieel gezien heeft het ND denk ik altijd al een kwetsbare positie gehad. En naar mijn idee is het in de loop van de jaren steeds moeilijker geworden. Dat zal wel te maken hebben met de externe factoren van personeels- en bezorgingskosten en de daardoor noodzakelijk geworden schaalvergroting in de krantenwereld. Het heeft echter ook te maken met een interne ontwikkeling, namelijk een toenemend streven naar professionaliteit en dagblad-kwaliteit op algemeen niveau.

In de ND-geschiedenis werd het steeds belangrijker om toch vooral een 'volwaardig dagblad' te produceren. Een

'veredeld kerkblad' (zoals het lelijk en niet terecht heet) kan roeien met de riemen die het heeft en **levert** dan wat er binnen de bestaande mogelijkheden te leveren valt. Zo'n blad laai eenvoudig weg wat niet realiseerbaar is en ontleent zijn waarde aan **wat** het **wèl** weet te brengen. Maar zodra het ideaal 'volwaardig dagblad' zijn intrede doet, komt de krant onder druk te staan van een externe en meer algemene maatstaf. Wat een volwaardig dagblad **is** wordt **dan** in toenemende mate niet alleen **vanuit** eigen christelijke principes bepaald en afgegrensd, maar wordt in vele opzichten mee bepaald door de manier waarop andere dagbladen in Nederland hun kolommen vullen. Dat stelt de hoogste eisen voor een dubbele kwaliteit: christelijke en algemene. Een zware opgave!

Ik geloof, dat het ideaal van een 'volwaardig dagblad' te willen leveren en de daaraan **gekoppelde** professionalisering en verzakelijking in de loop van de jaren een steeds **belangrijker** component zijn geworden in het beleid van het ND. Die ontwikkeling was haast onontkoombaar. Ook gereformeerde mensen zijn **mensen** uit een 'informatie-maatschappij'. De journalisten willen 'meer krant' **máken** en de **abonnees** willen 'meer krant' **lézen**. En die beide **tendenzen** versterken elkaar.

Streven naar een volwaardig dagblad heeft uiteraard in de bestaande conjunctuur wel z'n gevolgen voor hoe je aankijkt tegen de kleinheid van de lezerskring en de verbinding aan de Gereformeerde Kerken. Als 'volwassen krant zijn' een hoge prioriteit krijgt, **zal** er voor 'kerk-gebondenheid' minder ruimte overblijven. En na verloop van tijd wordt het ene ideaal te duur om aan het andere nog vast te houden. En dan moet je op een of meer van de componenten iets gaan inleveren.

Op zichzelf genomen is er aan die ontwikkeling veel **positiefs** op te merken en kunnen we die ook niet meer terugdraaien. Zo gaat het nu eenmaal met menselijke activiteiten. Je begint iets nieuws. Je bouwt het op. En dan wil je het verder uithouwen en perfectioneren. Je ziet mogelijkheden en grijpt die aan om er **méér** van te maken dan het was. En zolang het financieel **allemaal** kan, ga je op dat spoor verder. Maar op een zeker moment krijg je **soms** de rekening ervan gepresenteerd. En dan kun je niet meer terug naar een vorige gedaante. Dan moet je voor de nieuwe **situatie** de beste koers kiezen.

Als ik het goed begrijp resulteert de ontwikkelin^g van **vele** jaren er nu in, dat we op het punt van de 'kerk-gebondenheid' moeten inleveren. Er is een economische noodzaak **tot** **statutenwijziging**. Het is **goed**, dat de lezers zich hiervan bewust zijn. Doe je mee in de eis van een complete krant te willen hebben, die over een grote breedte en op een hoog **kwaliteits-niveau** alles **levert** wat andere kranten ook leveren, dan moet je niet schrikken en niet protesteren als om economische redenen een krant voor alleen de vrijgemaakt-gereformeerde wereld niet meer mogelijk is. Dat is een consequentie die je zelf mee hebt veroorzaakt.

In **theorie** zou de discussie nu kunnen worden gevoerd over de vraag, of het ene ideaal (volwaardige krant) niet

minder zwaar moet wegen dan het andere (binding aan de Gereformeerde Kerken), zoals dat jarenlang het geval was. In theorie is het immers mogelijk, dat gereformeerde mensen een dagblad willen lezen, dat in allerlei opzichten zich **met** andere dagbladen niet kan meten, maar dat ze toch lezen **en** **waarmee** ze tevreden zijn vanwege de sterke eigenheid en kerk-betrokkenheid ervan. Dan vraagt ook de 'kan[-keus]' van een christen offers.

De vraag is of dit voor het ND in de huidige situatie reëel is. Ik denk, dat de gereformeerde mensen in **feite** al gekozen hebben. Wat ik bijvoorbeeld in de **direkte** kring om me heen vooral bij jongeren merk, is een onwil om de algemene eisen voor een **dagblad** te laten vallen **terwille** van het specifiek gereformeerde en kerk-hetrottene. Men blijft hardnekkig het ND vergelijken met de **grote** niet-christelijke kranten. Daar zou wel **eens** meer secularisatie in kunnen **zitten** dan ons lief is! Maar de leiding **van** het ND kan om zulke **gegevens** niet heen. Het ND is **nu** eenmaal zoals het er nu voorstaat geen ideële **instelling**, maar een aan afnemers, dar wil zeggen abonnees, gebonden **hedrijf**. Wat in Barneveld kan en niet **kan**, wordt in laatste instantie in onze eigen gereformeerde gezinnen **beslist**.

Als de ontwikkeling van het aantal **abonnees** aantoont, dat de huidige en vooral de toekomstige lezerskring de algemene dagblad-eisen zwaarder laat wegen dan de specifieke **gereformeerde** koers en kerk-betrokkenheid, dan zorgt het marktmechanisme er wel **voor**, dat de leiding van de krant de bakens moet verzetten.

Kritiek op de beleidswijziging van **het** ND is daarom **be-**slust niet billijk, als we niet ook de hand in eigen boezem willen steken.

Hoeveel was en is ons allen een gereformeerde krant waard? Wat brengen wij daarvan op onze kinderen over? Hoeveel zijn wij bereid op de 'algemene kwaliteit' in te leveren **terwille** van de 'specifieke kwaliteit'? In hoeverre is ons beeld van een dagblad toch weer gereformeerd en genormeerd naar het beeld en de **gelijkenis** van een 'algemeen' dagblad en moet het **dáármee** **vooral** kunnen concurreren? Hebben gereformeerde krantelzers een eigen visie op christelijke journalistiek?

Half ei - lege dop

Intussen blijft in de presentatie van de beleidswijziging van het ND het economische '**moeten**' mijns **inziens** te veel in de mist. Vooral de verhouding tot de andere motieven is niet helder. In het artikel van J.P. de Vries staat het 'mogen' (de visie op de **kerk**) voorop. Daarna volgt als **middendeel** het 'willen' van de samenwerking met anderen (het organisatorische). En het 'moeten' (het economische) vormt het slot, maar krijgt maar weinig de kleur **van** een doorslaggevend argument voor verbreding **van** de redactie. Het geheel krijgt zo - merkwaardigerwijs! - een wel heel principiële en kerkelijke kleur. Het **lijkt** veel meer een confessionele kwestie: 'we moeten maar eens wat minder smal denken over wat **gereformeerd** is', dan een economische kwestie: '**we moeten** samenwerken om te overleven'.

Ik vind dat jammer. De economische noodzaak is immers van een heel eigen aard. En het is van belang, dat we **were**n, **hoe** het **nu** eigenlijk zit. Verkeren we met het ND in een situatie van: een half ei is beter dan een lege dop? Moeten we gewoon samenwerken omdat anders het voortbestaan van de krant op het spel staat? Of zijn hier heel aiidere krachten in het spel?

Hier zou wel wat meer helderheid moeten komen. Moeten we samenwerken, is dat gewoon onontkoombaar en moeten we dan de nadelen die dat heeft maar op de koop toe nemen? Waarom dut dan niet gewoon nuchter geconstateerd? Waarom zetten we dan ook niet zakelijk de alternatieven op een rij?

Er zijn er wel wat te bedenken: 1. Het 'gereformeerde volk' overtuigen dat we moeten blijven kiezen voor een kerk-gebonden krant en dat we dan de begrenzings die dat met zich meebrengt voor de inhoud van de krant moeten accepteren. 2. Fondsen werven in eigen kring voor versterking van de economische spankracht van de krant. 3. Loslaten van het dagblad-ideaal en overstappen op een één of twee keer per week verschijnend magazine volgens een supplementaire formule: je haalt je dagelijkse informatie maar uit een algemene krant en je laat je specifiek als christen voeden en instrueren door een gereformeerd magazine.

Deze en dergelijke alternatieven zullen bij het ND wel allemaal in beeld zijn geweest. En ik kan me voorstellen, dat 7e stuk voor stuk gewogen en te licht bevonden zijn. Maar het is van belang ze hardop te formuleren, omdat je als het om primair economische problemen gaat, toch eerst zoekt naar oplossingen binnen dezelfde principiële formule van binding aan de Gereformeerde Kerken. Dat zou toch fase 1 moeten zijn?

En als dergelijke mogelijkheden afvallen, dan komt fase 2: verbreding met opheffing van de binding aan de Gereformeerde Kerken, maar met zo veel mogelijk waarborgen voor een gereformeerde identiteit. Ga je op dat spoor, dan moet je eerlijk tegen elkaar zeggen, dat je iets moet prijsgeven, dat je altijd waardevol hebt geacht. En nóg waardevol acht -, tenminste dat neem ik aan. Maar de economische noodzaak is dwingend. Dus moet je de weg van het compromis op. Het economische moeten heeft dan een primaire en onontkoombare kracht. Op dát terrein valt de kardinale beslissing. Ben je die wissel eenmaal gepasseerd, dan kom je terecht op een terrein van meer compromissen. Je moet roeien met de riemen die je hebt. En dat ook maar eerlijk toegeven.

Wat mij nu in het verhaal van het ND dwars zit, is dat de krant zelf dit onderscheid niet maakt. Het artikel van drs. J.P. de Vries onder de titel 'Statuten gewijzigd, identiteit gehandhaafd' zet economische, organisatorische en kerkelijk-theologische argumentatie naast elkaar. Er is een 'moeten' en er is een 'willen'. Maar een belangrijke vraag is: zou dat 'willen' er ook zijn geweest als het 'moeten' er niet was? Is het willen samenwerken met mensen buiten de Gereformeerde Kerken een afgeleid motief, dat nlccn maar geldt, nu we eenmaal economisch

over een bepaalde wissel geduwd worden? Of is het willen samenwerken een zelfstandig motief en is de economisch-noodzaak alleen maar de aanleiding of het beslissende duwtje, en zouden we ook zonder dat zo langzamerhand wel eens aan een meer interkerkelijke krant toe zijn geweest?

Dat heeft nogal gevolgen voor hoe je tegen de beleidswijziging aankijkt. Als de economische factoren overheersend zijn en als die je op een weg brengen die je zonder een commerciële noodzaak nooit zou zijn opgegaan, dan zul je naar het ND toe niet moeilijk hoeven doen. Als het om het voortbestaan van het ND gaat, is immers een wat minder 'eigen' krant te verkiezen boven helemaal geen ND. Dat zal dan wel wat inschikkelijkheid vragen. Het zal wel wat kosten qua 'eigenheid' van de krant. Maar dat hebben we er dan voor over. En over de verbrede formule zul je vervolgens met een zekere gemengdheid van gevoelens spreken. Je bent blij met de mogelijkheden die er nog zijn. Maar je vreugde is een vreugde met reserves. En je zult zo'n stap niet presenteren als een stap voorwaarts, als een verbetering.

Bij lezen en herlezen van de verantwoording die het ND gegeven heeft, krijg ik echter de indruk, dat men er aan toe was om ook zonder economische noodzaak te kiezen voor een bredere samenwerking. Het 'willen' was er ook wel zonder het 'moeten'. Of misschien is hij sommige betrokkenen vooral het 'moeten', bij anderen het 'willen' beslissend geweest.

Maar het 'willen' is kennelijk wel zo sterk aanwezig geweest, dat de nu gekozen koers niet echt in het teken van het accepteren van een compromis staat. De redactionele verantwoording heeft een teneur, alsof de nieuwe formule een verbetering is ten opzichte van wat we hadden. Ik hoor meer van 'willen' dan van 'moeten'. Dat is jammer, want het is nog maar helemaal de vraag, of de nieuwe formule inderdaad een even goede of zelfs een betere is dan de oude.

Het willen

Daarmee komen we aan de tweede lijn in de argumentatie, de lijn van het 'willen'. Het gaat hier om de opmerkingen die in het ND zijn gemaakt over de wenselijkheid van samenwerking met mensen uit verschillende kerkgemeenschappen voor maatschappelijke activiteiten. De krant wil graag ook functioneren voor andere christenen. Er zou zegenrijke invloed van kunnen uitgaan, als in veel bredere kring het ND werd gelezen in plaats van bv. *Trouw* of het *Friesch Dagblad* of een regionaal dagblad.

Dat 'willen', die wens om méér gelezen te worden is heel begrijpelijk en ook legitiem. Die wens is er ook altijd al geweest! Daar ligt het nieuwe niet. De krant zelf en heel wat van haar gereformeerde lezers hebben in de voorbije veertig jaar geprobeerd abonnees te winnen in hun omgeving buiten de 'vrijgemaakte' kring.

In al die jaren heeft het ND echter bewust zijn band aan de Gereformeerde Kerken gehandhaafd. Het 'willen' van een bredere lezerskring was er wel. Maar het had een dui-

delijke grens. Het ND wilde er tot nu toe de prijs van een 'interkerkelijke' redactie niet voor betalen. Dat is nu anders geworden.

De grote vraag is hier natuurlijk: is voor een gereformeerde journalistiek en het uitgeven van een gereformeerd dagblad samenwerking met mensen van buiten de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken reëel mogelijk? En onder welke condities en op welke manier dan? En is zo'n samenwerking gewenst? Zijn de verschillen met een aantal mensen in andere kerkgemeenschappen echt zo minimaal, dat ze niet van invloed zullen zijn op de mate van gereformeerdeheid waarmee ze hun werk doen?

Op die vraag zegt het ND nu onomwonden: ja. In de verantwoording van de beleidswijziging komen we de volgende argumentatieve uitspraken tegen.

- We hebben ons in het verleden wellicht te sterk afgesloten van andere christenen.
- Het is geen juiste houding om elkaar bij kerkelijke gescheidenheid ook verder op alle andere levensterreinen te negeren. Dat werkt zelfs averechts in het zoeken van kerkelijke eenheid.
- Tot doelstelling en taak van het ND behoort ook het proberen te bereiken van allen die buiten de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken ontstaan voor confessioneel-gereformeerde voorlichting. Wil je in de redactie alleen vrijgemaakte mensen, dan sta je je eigen doelstelling in de weg.
- Ook in andere kerken zijn er mensen die ingeschakeld kunnen worden voor principieel verantwoorde gereformeerde journalistiek.
- We moeten 'gereformeerd' niet exclusief vereenzelvigen met 'behorend tot de Gereformeerde Kerken'.
- Dat de ND-redacteuren lid moesten zijn van de Gereformeerde Kerken was geen principiële zaak, waarvan je niet zou mogen wijken.
- Een ruimere formulering van de statuten op dit punt doet geen afbreuk aan het gereformeerd karakter van de krant.

Op verschillende zaken die hier worden aangesneden hoop ik in de komende weken nader in te gaan. Bij de uitzettingen van het ND wil ik inzake het 'willen' een aantal kritische aantekeningen maken die zijn samen te vatten in twee printen: 1. het ND heeft de beleidswijziging onvoldoende onderbouwd; 2. het presenteert de beleidswijziging op een veel te positief gekleurde manier. De volgende week hoop ik dit nader uit te werken.

M. te Velde

UIT DE KERKEN

BEVESTIGING EN INTREDE

Dr. H. van Veen heeft zondag 16 augustus jl. intrede gedaan in Neede. De bevestiging door ds. B.C. Buitendijk vond plaats in de morgendienst, de intrede vond 's middags plaats. Het nieuwe adres van ds. Van Veen is: Fazantweg 10a, 7161 HR, n (05450) 93895.

ADRESWIJZIGINGEN

Bodengraven-Woerden * *Scriba*: G. Blijenburg, Roerdomp 43, 2411 LW Bodengraven.

Mariënborg * *Diaconie*: J.H. Woertink, W. Hentstraat 30, 7692 AM, ☎ (05235) 1528.

* **Als regel horen** die adres-gegevens in deze rubriek thuis, die ook te vinden zijn in het Handboek.

* **Ook het** nieuws betreffende heropningswerk, examina en preekconsenten, particuliere en generale synoden, kerkelijke agenda, jubilea, overleden predikanten en het nieuws van in het Handboek vermelde verenigingen kan worden ingestuurd (geen verslapen!).

* De redactie van de rubriek behoudt i.v.m. beschikbare ruimte zich het recht voor, informatie in te korten of niet op te nemen.

* Gegevens dienen uitsluitend schriftelijk opgegeven te worden: De Reformatie, t.a.v. 'Uit de kerken', Postbus 25, 4460 AA GOES. Per fax is ook mogelijk: (01100) 16492.

* In het algemeen geldt: informatie die donderdagochtend bij ons binnen is, staat afgedrukt in De Reformatie van de daaropvolgende week.

GELEGENIONGELEGEN

contrasten

Wie van de vlakke vandaan de bergen ingaat, is dáár gevoeliger voor de spraak van de schepping. Het contrast maakt gevoeliger. De bergen zijn niet 'mooier' of groter dan de vlakke. Hei bergmeer niet dan het zeestrand. Maar de gang van het één naar het ander verstrekt voor ons besef de taal van de majesteit. De majesteit van het vlakke polderland onder open hemel. De majesteit van het onstuimige rotsmassief, niet hemels gemak ingekaderd in de oneindigheid van de luchten

De heugenis aan de vakantiereis doet de rijkdom van de contrasten leven in de geest. Heugenis is heerlijk. In het contact kan het zuchten van het scheepsel zijn te horen. Daar spreekt de apostel van. Maar deze contrasten die in heugenis nog de geest vervoeren – de foto is nabij en het hart is wakker geroepen – hebben hun plaats in de grote harmonie. Het zijn de contrasten van *het reliëf*, dat de prediking diepte geeft.

Zo is het ook met het geheim van de wisseling van dag en nacht – wat kun je in een geïbaniseerde wereld, die het sterrelicht heeft afgeschermd, verlangen naar de luister van de duisternis van het echte platteland en van het bergland dat stil is geworden, toen de zon wegzonk.

De dag doet sprake toestromen aan de dag,

en de nacht predikt kennis aan de nacht.

Het is de dag en de nacht in wisseling, gevat in durende 'voorzienigheid':

De hemelen vertellen Gods eer,

en het uitspanst het werk zijner handen.

Nóg hoor ik, hoe op de weg naar het Muot Ota (Hoge weide) – Sils Maria, waat een eeuw eerder Nietzsche sprak van de dood van God, lag ver onder ons op de bodem van het Engadin en de vlakke met de meren deed zich koor ons open, terwijl links en rechts de bergen wachtters waren – nog hoor ik de stem van het jonge meisje naast mij:

'wat is God groot'.

Onder die belijdenis koint je theologen-hart tot ruit en tot stilte. Je weet wel van het onderscheid tussen 'algemene' en 'bijzondere' openbaring. En je weet iets van de moeite van de termen. Maar je weet ook, dat het *jouw kleinheid* is, die je een theologen-leven lang met de termen en de formules doet worstelen. Maar mijn tochtgenote sprak de klare belijdenis. Die steeg recht naar de troon boven de bergen en boven de sterren. Daarom hebben we, weer thuisgekomen, ook de roeping steeds de termen weer te wegen

Maar die belijdenis is eerst! Het antwoord op de spraak van het evangelie, zoals weer die apostel zegt in Romeinen 10 als hij de psalm van zo even leest in het licht van Jezus Christus. Daarom reageerde mijn jonge tochtgenote, komende van het vlakke land, adequaat op de spraak van het scheepsel om haar heen

Dat deed ook de priester Gezelle, die jong was gebleven, toen hij bejaard was geworden en in de wijde nacht stond: Eenzaam om mij, allentwegen,

is 't; geen mensche en hoore ik meer.

helder blinkt mijne oogen tegen,

hemelvast, het sterrenheer.

Alles rust en niets en roert er,

in 't vereende van den nacht:

wat oitwekt of wat ontvoert er

dan zoo schielijk mijn gedacht?

'k Hooi-ecen' wisse tale spreken,

uit het eenzaam stergebied:

wonende in die wondere streken,

waakt een ooge die mij ziet.

Maar het kind in de man sprak zó in een Godvergeten tijd, zoals het meisje naast mij op de weg naar de Hoge weide: een bloementapijt in de ring van de bergen en in het licht van de zon. Voor Gezelle was die tijd het einde van de vorige, voor ons het einde van deze eeuw. Gezelle ('mij spreekt de blomme een tale'), tijdgenoot van Nietzsche!

Dus werd onder het geheimen van de creatuurlijke contrasten de taal van de belijdenis de taal van de antithese. Mijn tochtgenote zei óók: 'Dat er zoveel zijn, die het niet zien!'

En de priester sprak verder in zijn tijd:

Schaars bekend, en haast vergeten,

van des menschen hoogen trots,

weest mij welkom in 't geweten.

wakende ooge en stemme Gods!

Antithese – en *ons* hart hoort ook de stem van de godloosheid. Het is met mij zo. En het is met de oude priester uit Vlaanderen zo en met onze jonge tochtgenoten.

Daarom sprak de priester verder:

Weest mij welkom, ondoorgronde

macht van hem die over mij,

om mij, in mij, te allen stonde,

waakt en staat mij helpend hij!

Weest mij welkom: ik gevoele

dat ik, zonder u, in al

't gene ik denke of ooit bedoele,

fale en immer falen zal.

En dan zingt die jeugd haar *psalmen* in die god-vergeten tijd. Want de spraak van vreugde en verwondering moet blijven, nu de tegen-spraak er is:

Weest mij welkom, wakkere scharen

van de hooge hemelwacht:

welkom, 't levende openbaren

van die schijnbaar doode nacht.

Dood en is daar niets: al levend.

al bewegend, al bespreekt

is dat licht en leven gevend

werk van een die eeuwig waakt.

't Werk van God wil God verkonden:

dood van herten, wers* als steen,

is, die, zooveel scheepselmonden

hoorend, doof is, hij alleen.

De Eeuwige is *nabij* in de vlakke, in de bergen – in de dag en in de nacht. Daarom wist de priester, die hij wijlen geheel en al spraak werd en de keuze van de tegenspraak onderkende, daarom wist hij van een eeuwige tegenstelling en van de diepte van eeuwige pijn:

Eeuwig door en blind te blijven,

willens balling uit uw' schoot.

God, wie zal 't in woorden schrijven,

't eeuwig wee van zulk een' dood?

Maar een sprekende jeugd maakt de tocht licht, ook voor wie door heimwee naar de einder is bevangen aan het slot van een barre eeuw.

Nog klinkt de psalm uit jonge kelen.

Hij die de bergen riep, Hij schept de psalm. Hij is Herschepper.

Jonge meisjes kunnen jonge moeders worden aan het einde van onze eeuw.

Welgetroost want Welgeborgen.

S. Kamphuis

* Wers = erger.

KERKELIJK ISOLEMENT EN MAATSCHAPPELIJKE ACTIVITEIT I

Het oude dilemma

In het *Centraal Weekblad* voor de (niet-vrijgemaakte) gereformeerde kerken schreef hoofdredacteur prof. dr. K. Runia twee artikelen over wat hij noemde de recente 'Openingen bij de vrijgemaakten'. Dr. W.G. de Vries schreef hierover reeds in *De Reformatie* van 1 augustus. Wij zullen dit in zekere zin ook doen. Maar daarbij gaan we niet in op de weg van de gevoelens binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) waarvoor prof. Runia onzes inziens geen goede balans tot zijn beschikking had. Wel willen we letten op een ander aspect van hetgeen hij naar voren bracht.

Eerst schreef hij dat niet binnen de kring van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) bezig zou zijn vertrouwde en veilige paden te verlaten en de weg op te gaan van interkerkelijke samenwerking.

Nu is ons taalgebruik soms minder door Kuypes gedachten gestempeld dan dat van Runia's serieuze lezers. Daarom typeren we de meeste vormen van samenwerking die organisaties en lidmaten van onze kerken overeenkomen of zoeken met anderen, niet als 'interkerkelijk'. Dit woord toont dezelfde neutrale samenstelling als interlokaal, interfacultair, enz. Daarom wijst het dikwijls naar een kerkbegrip dat de belijdenis niet kent. Maar we laten dit nu rusten. We willen vooral letten op de woorden waarmee Runia op 10 juli zijn stuk beëindigde:

'Waar die weg (nl. van de samenwerking, A.J.V.) hun organisaties op den duur zal brengen, kan niemand nog hezien. Als er veel belangstelling voor blijft GPV is, zal het zijn vrijgemaakt karakter op den duur verliezen. Dat zal door velen als een groot verlies beschouwd worden. Maar hier kan natuurlijk ook heel anders gezien worden, nl. als grote winst. Hoe meer positief-christelijke krachten zich bundelen, des te meer invloed zullen ze kunnen uitoefenen in de samenleving.'

Runia raakte hier (in zijn woorden) de kern van een oud dilemma, waarvoor we vaak staan. Ook in het afgelopen jaar heeft het ons beroerd. Als we het gezag van Vader, Zoon en Geest van de Schriften, en dus van de Bijbel, in staat eti maatschappij mee erkenning willen doen vinden, kunnen we voor dat doel dan samenwerken met anderen, in het bijzonder met leden van andere kerkverbanden?

Het dilemma is dat er soms wel anderen zijn te vinden die ons daarbij zouden willen helpen, maar dat de mogelijkheid relatief groot is dat zij ons na een tijdje niet up de zojuist bedoelde weg helpen, maar op een andere.

Incidentele samenwerking

We willen dit dilemma bezien vanuit onze roeping op maatschappelijk gebied. Dat wij zo'n roeping bezitten, staat vast. Ook op de niet-kerkelijke gebieden, waarbij we betrokken zijn, moeten we goede werken verrichten (H.T., antw. 124). Onze roeping op maatschappelijk gebied omvat allerlei vlakken, maar laten we beginnen niet het politieke vlak, dat ook Runia het eerste aanwees. Ons oogmerk daarbij is – om een deel van artikel I van het program van richtlijnen van het GPV te citeren – dat overheid en volk God almachtig lof en eer geven overeenkomstig het eeuwige evangelie van de komende Christus. Daarbij moet de overheid wetteloosheid en materialisme in het openbare leven zonder aarzelen tegengaan.

Voor een benadering van een klein onderdeel van dit doel kunnen we samenwerking zoeken met anderen die hetzelfde willen. Stel b.v. dat we een verdere horizontalisering van de volksgeest verwachten als door de Europese Monetaire Unie het randschrift van de gulden op toekomstige ecu-nuntien verdwijnt. Er zou dan een actie kunnen worden gevoerd, waarbij als alternatief de in Nederland uitgegeven ecu-munten aan de keerzijde van de Europese waarde-aanduiding, als beeldenaar de koningin tonen. Daaromheen zou dan 'God zij met ons' kunnen blijven, zoals hij de gouden tientjes die in Nederland werden geslagen tot de devaluatie van 1936. Voor zo'n actie zou samenwerking kunnen worden gezocht met alle anderen in onze bevolking die hetzelfde willen. Wie zou bezwaar maken tegen zo'n samenwerking (afgezien van de critici die zulke munten juist niet willen)?

Als de actie voor zoiets is geëindigd, is ook de samenwerking geëindigd. De mogelijkheid dat de toevallige bondgenoten ons na een tijdje op niet-gewenste wegen leiden, is er niet. Dat is te zeggen: ook zonder zulke acties kunnen gereformeerden door anderen (of door hun eigen hart) op verkeerde wegen worden getrokken.

Maar hoe wordt het als zulke vormen van samenwerking een meer blijvend karakter gaan dragen en als de doelstellingen tot allerlei andere zaken worden uitgebreid? Bovendien geldt dat bij zich wijzigende toestanden de praktische oogmerken van tijd tot tijd moeten worden bijgesteld. Ook dat heeft gevolgen voor de samenwerking.

In ons isolement ligt onze kracht

In de vorige eeuw (1871) verbrak Groen van Prinsterer de politieke samenwerking met veel van zijn christelijke vrienden die megingen met de toenmalige conservatieve politiek. Hij brak niet een politiek van compromissen die voortdurend teleurstellingen opleverde. Bij voortgaande samenwerking zou de kern van hetgeen hij vanuit het evangelie wilde stellen, onzichtbaar worden. Een van de kenspreuken van Groen, die nog lange tijd na zijn overlij-

den in 1876 bekend bleef, was toen 'In ons isolement ligt onze kracht'. Prof. D.P.R. Fabius schreef hierover in *he* *Gedenkboek-1928 van de A.R. Partij* (blz. 268). '...Wilt ge (in plaats van "isolement") een hollandsch woord – zo schreef Groen – in onze zelfstandigheid, in onze beginselvastheid ligt onze kracht... Zelfstandigheid die, het heterogene afstootend, al wat homogeen *is*, aantrekt; die, zelf onwrikbaar, ter aansluiting bereidvaardig de hand reikt.' Ook prof. J. Kamphuis schreef hierover in zijn boek *ie Evangelisch isolement* (1976). Groen zocht voldoende zelfstandigheid om te kunnen vasthouden aan zijn evangelisch beginsel (Kamphuis, blz. 17). Vandaaruit wilde hij dat opnieuw het politieke leven zou worden binnengetroden, maar dan met tie uitrusting van de antirevolutionaire of confessionele partij, waartoe Groen behoorde.

Tegenwoordig zijn de kerkelijke omstandigheden heel anders dan in Groens tijd. Maar een soortgelijk streven al; van Groen heeft veel GPV'ers van het begin af voor ogen gestaan. Korte tijd na de oprichting van *he* GPV in 1948 werd door velen die de Vrijmaking volgden, gebroken niet de toenmalige A.R. partij. Ze sloten aan bij het GPV. Want zij wilden in de politiek voortaan alleen nog maar bouwen op goede bijbelse en confessionele grondslagen. Daaraan wilden zij in nauwe vereniging met Christus en in oprechte liefde tot de Vader strak vasthouden. Vandaaruit wilden zij dan tot goede en duidelijke politieke en maatschappelijke activiteiten komen. Daarom werd gebroken met allerlei leringen, waaraan de toenmalige A.R. partij vastgehecht was, zoals die van de z.g. gemene gratie, de pluriformiteit van de kerk en meer. De partij die wij verlieten paste zulke leringen met vrijwel gelijk gewicht als de belijdenis toe, zodat ten slotte Schrift en belijdenis waren ondergesneeuwd. De praktische politieke gevolgen daarvan bleven niet uit: meelopen in de toenmalige optocht naar de welvaartsstaat, ongenueanceerde juichtonen voor het Europese federalisme en toenemend neutralisme op openbaar zedelijk gebied. Zo traden degenen die in her politieke leven als enige grondslag bijbel en belijdenis kozen, in een confessioneel-gereformeerd isolement.

De koinoonia

Het confessioneel-gereformeerde isolement van het GPV (en van de meeste organisaties van de (vrijgemaakt) gereformeerden) is door velen gelijktijdig als een strikt kerkelijk isolement gezien.

Voor *he* grootste deel hangt dit onverbrekelijk samen met het karakter van de belijdenis. Als de gereformeerde belijdenis samen met de bijbel de grondslag van een organisatie is, sluit dit niet alleen niet-christenen uit van het lidmaatschap van die organisatie, maar ook rooms-katholieken, luthersen, pinkstergelovigen, darbysten e.a. Dit geldt omdat 7ij de gereformeerde belijdenis niet relevant achten voor de politiek.

Wel zijn er in *ot* land ook grotere en kleinere gescheiden verbanden van kerken met gereformeerde afkomst, die op een of andere manier de gereformeerde belijdenis

niet willen loslaten – of ook wel degelijk willen handhaven. Maar de gescheidenheid tussen deze kerken ontstond in het verleden op een manier die vooral is terug te voeren tot onenigheid juist over het gezag en de unieke betekenis van de gereformeerde belijdenis. Toen in 1948 (vrijgemaakt) gereformeerden als grondslag voor *het* GPV Schrift en belijdenis kozen, was het daarom duidelijk dat hiermee de belijdenis werd bedoeld in de (letterlijke en bijbelse) betekenis die de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) hieraan hechten. Om dit nog verder te verduidelijken, weid in 1961 hij de grondslagomschrijving zelfs uitdrukkelijk vermeld dat de belijdenisgeschriften van de Gereformeerde Kerken zijn gehandhaafd in de vrijmaking van deze kerken. Volgens deze grondslag zijn dus niet van toepassing allerlei andere, verzwakte betekenissen van de belijdenis die tegenwoordig binnen b.v. de Ned. Herv. of (niet-vrijgemaakte) Geref. Kerken aanvaardbaar zijn. Ook zij die slechts deze afwijkende (vage) betekenis van de belijdenis voor hun politieke activiteiten van toepassing achten, worden door de grondslag van *het* GPV van het lidmaatschap uitgesloten.

Nu is het ook mogelijk dat er sympathisanten zijn die in de presentatie en politieke programma's van *het* GPV instemmen en die het juist wel nuttig achten dat het GPV voor zijn politiek uitgaat van bijbel en gereformeerde belijdenis. Maar voor hun verdere buiten de politiek gelegen leven staan zij meer sceptisch tegenover de betekenis van deze belijdenis.

Zulke personen zouden, ondanks hun sympathie voor het GPV, niet zonder reserves kunnen instemmen met de grondslag van *het* GPV. Want de belijdenis spreekt ook rechtstreeks over de kerk en over de roeping om als christelijke kerk op grond van de bijbel en deze belijdenis in eenheid te vergaderen en zich aan de onderwijzing en tucht van deze kerk te onderwerpen. Dit betekent dat 7ij die voorbehoudloos instemmen niet de gereformeerde belijdenis, een gemeente vormen die een gemeenschap is in het geloof (Fil. 1). Deze gemeenschap heet in de Griekse tekst 'koinoonia'. Hetzelfde woord wordt gebruikt voor de gemeenschap van de Heilige Geest (2 Kor. 13:13). In *De Reformatie* van 3 april 1948 (bl. 225) wees prof. K. Schilder erop dat de zuivere gemeenschap in allerlei arbeid alleen kan zijn de door Gods Geest gewerkte koinoonia (zie ook *Christus en Cultuur*, 1948, blz. 75). Met koinoonia wordt in de bijbel ook aangeduid de avondmaalsgemeenschap met het bloed van Christus (1 Kor. 10:6).

Instemmen niet de grondslag van *het* GPV betekent dus: behoren tot dexe koinoonia, d.i. tot een gemeenschap in hetzelfde geloof.

Als gevolg van dexe verbanden tussen de gereformeerde belijdenis en de Gereformeerde Kerken die naast de bijbel geheel en alleen aan deze belijdenis zijn gehouden, hebben sommigen gezegd (en het wordt ook nu nog gezegd): Een organisatie die de bijbel en de confessie als grondslag precies hanteert, kan alleen een organisatie van uitsluitend (vrijgemaakt) gereformeerden zijn. Een aantal verenigingen van het GPV (echter lang niet alle) hebben

daarom in hun statuten een clausule opgenomen die vermeldt dat alleen belijdende leden van een gereformeerde kerk (vrijgemaakt) lid van die vereniging kunnen zijn.

Maar dit is te simpel geredeneerd. De koinoonia-norm is niet dezelfde als de kerkelijke registratie-norm. Al in 1947 schreef de toenmalige medewerker van *De Reformatie*, dr. B. Jongeling, over het 'Wezen van een politieke partij' (23 aug. 1947). Hierin benadrukte ook hij het geloofsverband tussen een (christelijke) politieke partij en de kerk. Ook schreef hij dat de eenheid van de kerk niet een statisch gegeven is. De kerk wordt door Christus in een doorgaande actie vergaderd, zij is in wording en aan haar eenheid wordt gearbeid in verantwoordelijkheid tegenover Gods gebod. De geloofsgemeenschap bestaat daarom uit 'hen die de worsteling om de ene ware kerk mede voeren, die oog hebben voor de deformatie der kerk en zoeken naar bekering.'

Dit criterium voor de eenheid van geloof en daarom voor het lidmaatschap is steeds legaal geweest in het GPV. Wel is het soms door te simpele redeneringen incidenteel overstemd. Maar het feit dat zonder bezwaar enkele niet-leden van gereformeerde kerken (vrijgemaakt) tot sommige kiesverenigingen zijn toegelaten, toont dat het simpele standpunt niet algemeen werd toegepast. Ook de naam van de niet-afgescheiden Groen van Prinsterer die het wetenschappelijk instituut van het GPV draagt, wijst erop dat het simpele standpunt niet de toon aangaf.

Ook in het afgelopen jaar bleek uit de GPV-notitie over het toelatingsbeleid (*Ons Burgerschap*, jan. 1992, blz. 8) dat de christelijke ledengemeenschap die het GPV wil zijn, niet gelijkgesteld mag worden met een gemeenschap van lidmaten van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). In de pers is de GPV-notitie soms voorgesteld alsof het GPV nu op weg is naar een open, interkerkelijke partij. Daaruit zal onder meer Runia zijn indruk hebben verkregen. Dit is echter niet zo. Het GPV wil m.i. een gemeenschap zijn van allen die zonder reserve instemmen met de belijdenis en publiek blijk willen geven de eenheid te bevorderen van Christus' kerk op grond van bijbel en belijdenis. Zij kunnen nog niet allen tot dezelfde avondmaalsgemeenschap behoren. Maar zij streven hier wel naar voor een zo nabij mogelijke toekomst. We duiden deze gemeenschap hier kortweg aan als koinoonia, om herhaling van lange zinnen te vermijden. (Uiteraard betekent dit niet dat de schare die niemand tellen kan, door deze koinoonia wordt begrensd.)

Blokkade van maatschappelijke activiteiten

Er worden de laatste tijd gelukkig activiteiten ontwikkeld om op grond van bijbel en confessie tot meer kerkelijke eenheid te komen. Als hieruit blijkt dat er volgens deze norm meer kerkelijke beweging komt en dat de kerkelijke verhoudingen minder star worden; heeft dit enige gevolgen voor verhoudingen op organisatorisch gebied. Als er buiten de Geref. Kerken (vrijgemaakt) sympathie bestaat voor b.v. de nationaal-gereformeerde politiek van het GPV, en als er binnen het GPV brede instemming is met

de (m.i. juiste) koinoonia-norm als toelatingscriterium, kan dit in zo'n situatie zelfs leiden tot een verheugende uitbreiding van het ledental van het GPV.

Helaas worden er ook veel diep of fel bezwaarde tegenstemmen gehoord. Deze zijn gericht tegen een kerkelijke vereniging, waaraan zou kunnen worden deelgenomen door 'de vrijgemaakten'. Predikanten buiten 'onze' kerken vrezen dat zo'n vereniging een bron van moeilijkheden oplevert, en zij willen liever afremmen. Het *Reformatisch Dagblad* steunde hen daarin.

Als zo, mogelijk met instemming van allerlei menselijk conservatisme, de stijfheid van de kerkelijke verhoudingen bestendig blijft, kan er m.i. ook bij het GPV intern weinig veranderen. Het aantal niet-vrijgemaakten, dat mede op grond van voorbehoudloze instemming met de belijdenis tot het GPV zal toetreden, kan dan op grond van royalere erkenning bij het GPV van de 'koinoonia-norm' wel iets toenemen, maar nog niet veel.

Maar ook bij een betere en voorspoediger ontwikkeling van kerkelijke verenigingspogingen (die wij intens wensen) gaat het primair slechts om numeriek kleine kerken. Voorlopig zien wij geen brede bewegingen die ook de numeriek grote kerken diepgaand beroeren. Zolang het GPV zijn grondslag goed handhaaft, zal het – zowel met als zonder b.v. christelijke gereformeerden – een geïsoleerde partij blijven.

Niettemin is het mogelijk (en het gebeurt al sedert jaren) dat de nationaal-gereformeerde politiek van het GPV in brede kring sympathie krijgt. Er wordt in bredere kring ingestemd met de politiek, en wellicht ook met de programma's. Maar de sympathisanten hebben moeite met het preciese en ook op de kerkelijke dynamiek betrokken karakter van de grondslag van het GPV. Het gevolg hiervan is dat we b.v. in een verkiezingsstijd kunnen constateren dat het volk wordt opgeroepen om een nationaal-gereformeerd program te helpen realiseren. Maar als een deel van het volk dit dan wil en zelfs wat meer wil doen dan alleen zijn stem uitbrengen, blijkt dat het GPV als gevolg van zijn grondslag zulke kiezers niet als gewoon lid kan toelaten. Meestal weten de mensen dit wel van tevoren. Voor personen met politieke bekwaamheden is dit voldoende om hun sympathie naar een andere politieke partij te verleggen.

En dit geldt niet alleen voor het GPV, maar voor (vrijgemaakt) gereformeerde maatschappelijke activiteiten in het algemeen. We denken nu niet in de eerste plaats aan scholen, maar b.v. aan activiteiten van GMV, GSEV, GWG of persarbeid. Als zo'n maatschappelijke activiteit in bredere kring waardering oogst, willen woordvoerders uit die bredere kring meestal ook aan deze activiteit meewerken, om meer resultaten te verkrijgen. Maar als zij horen dat voor zo'n medewerking op gelijke voet voorbehoudloze instemming met de kerkelijke belijdenis nodig is, gaat dit voor hen in veel gevallen te ver. Hierdoor vloeit er sympathie weg en wordt de gereformeerde maatschappelijke activiteit in bredere kring geblokkeerd.

A.J. Verbrugh

DE ACHTTIENDE EEUW; EEN EEUW VAN VERVAL? I

Over herwaardering van achttiende-eeuwse poëzie

Inleiding

Enige tijd geleden heeft u al twee artikelen over literatuur uit de achttiende eeuw kunnen lezen. Nu volgen er nog twee en we hebben daar goede redenen voor. Geen tijdperk is zo versmaad als de periode van 1680 tot 1780. Die onderwaardering rechtvaardigt onzes inziens eens wat extra aandacht. In dit en het volgende artikel zal vooral de poëzie van deze periode centraal staan.

De achttiende eeuw algemeen

Lange tijd gold de achttiende eeuw in de ogen van historici als een saai en bezadigd tijdperk. Vooral negentiende-eeuwers keken sterk negatief tegen de achttiende eeuw aan. Het was de eeuw van verval: Nederland had zijn sterke internationale positie moeten prijsgeven en kon geen goede sier maken met vermaarde wetenschappers. Nederland was in deze pruikentijd ingeslagen.

Inmiddels is dit beeld verouderd. Men is gaan inzien dat de achttiende eeuw het tijdperk is geweest waarin de burgerij zich eindelijk aan de aristocratie ontworstelde. Zij wilde inspraak in het bestuur van eigen stad of streek, zij ging meedenken over belangrijke politieke kwesties. Kortom, zij emancipeerde en ontwikkelde zich op het gebied van wetenschap, politiek en cultuur. Daarom kwam er behoefte aan leerboeken, encyclopedieën, kranten en tijdschriften. De term *Verlichting* (zoals men tegenwoordig de achttiende eeuw aanduidt) is dus heel wat adequater dan *Pruikentijd*.

Voor de literatuurgeschiedenis geldt min of meer hetzelfde. Wie zich in de literatuurgeschiedenis van Nederland verdiept, komt tot de ontdekking dat de achttiende eeuw lange tijd betrekkelijk weinig aandacht heeft gekregen. Dit in tegenstelling tot de zeventiende eeuw: de Renaissance is een geliefd tijdvak: wie kent niet de namen van Cats, Vondel en Hooft? De achttiende eeuw echter werd ook door literatuurhistorici afgedaan als een eeuw van vervat, zodat die periode ons tamelijk onbekend is gebleven. Vooral de poëzie moest het ontgelden: wie kent Poot, Rotgans en Wellekens? Gelukkig is dit de laatste jaren aan het veranderen. De achttiende eeuw kan zich tegenwoordig verheugen in een grote belangstelling.

De vraag rijst, op grond waarvan men tot zo'n negatieve kwalificatie kwam. Het woord 'verval' wijst er al op dat

de achttiende eeuw het moest afleggen tegen de voorafgaande periode, de Renaissance. Waarin blonk de Renaissance dan uit? Waarom zijn Vondel en Cats populairder gebleven dan Poot en Wellekens?

Het renaissancistische gedachtengoed

In het midden van de zestiende eeuw arriveert vanuit Frankrijk en Italië het zogenoemde 'renaissancistisch gedachtengoed'. Hieronder wordt onder meer een drietal nieuwe opvattingen over de literatuur verstaan: de plaats van de maker, de manier waarop literatuur gemaakt moet worden, en de stof die zij moet behandelen. De schrijver of dichter wordt persoonlijk verantwoordelijk voor het werk dat hij aflevert. Hij is niet langer de anonieme woordvoerder van de kerk of een maatschappelijke stand. Hij mag uiting geven aan zijn individuele gevoelens. Daarnaast wordt de vorm waarin hij zich uit, belangrijk. Beheersing van rijm, metrum en bijzondere versvormen (en dan met name het sonnet) is een bewijs van goed dichterschap. Tot slot moet de schrijver belezen zijn en zijn kennis van de klassieke oudheid in zijn werk tot uitdrukking brengen.

Aanvankelijk leidt dit tot vertalingen; de eerste Nederlandse sonnetten zijn bijna zonder uitzondering letterlijke overzettingen uit het Frans. Een van de eerste Nederlanders die los van de Franse en Italiaanse voorbeelden komt en geheel overeenkomstig het Nederlandse taaleigen weer te dichten, is Philips van Marnix van Sint Aldegonde. Deze ontwikkeling zet zich voort en zo belanden we in de Gouden Eeuw bij Cats, Vondel en Hooft, erudiete kunstenaars die op geheel eigen wijze klassieke stof in hun werk wisten te verwerken. Vondel bijvoorbeeld presenteert met zijn *Gysbreght van Aemstel* een stukje oer-Hollandse geschiedenis in de vorm van een klassiek drama. En vooral aan deze kunststukjes ontleen de renaissancisten hun roem.

Toch moet de integratie van het renaissancistisch gedachtengoed in de Nederlandse cultuur niet overdreven worden. Natuurlijk, de *Gysbreght van Aemstel* zal voorlopig nog wel het meest opgevoerde toneelstuk aller tijden blijven. Ook de populariteit van Cats is tot de negentiende eeuw nauwelijks te overschatten. Cats' populairste werk, *Trouwingh*, is tot ca. 1880 meer dan honderd maal her-

drukt. Al in 1480 zijn er 200.000 boeken van Cats verkocht op een populatie van 1.9 miljoen inwoners. Dat betekent dat aan het eind van de zeventiende eeuw ongeveer twee op de vijf Nederlandse gezinnen een boek van Cats thuis hadden staan! Dat alles neemt echter niet weg dat er van een echte, gedegen kennismaking onder de bevolking geen sprake was. Cats' *Trouwing* bijvoorbeeld bevat allemaal goed leesbare verhalen en vertellingen. Maar die worden gevolgd door ellenlange, zeer geleerde uiteenzettingen. Nu vergen die van ons al het uiterste, laat staan van het onderontwikkelde deel van de bevolking in Cats' eigen tijd. Maar dat zijn wel de passages waar Cats het meest aan het renaissancistisch ideaal voldoet. Een dergelijke relativering past ook voor het werk van P.C. Hooft. Zijn liederen stonden nog geheel in middeleeuwse traditie en waren bekend en geliefd. Maar tijdens het schrijven van moderner werk (zoals sonnetten) stond deze aristocraat 'de gewone man' zeker niet voor ogen. Zijn sonnetten circuleerden ongedrukt in een kleine kring van vrienden. Pas na 25 jaar laat hij zijn *Dichtkunstige Werken* bundelen en uitgeven, die gedurende 35 jaar slechts vier keer worden herdrukt. Om kort te gaan, de roem die wij deze grote renaissancisten toemeten, is veel groter dan de roem die hun tijdens hun leven is te beurt gevallen. Wij hebben vooral oog voor de manier waarop zij het renaissancistische gedachtegoed wisten te combineren met een persoonlijk dichterschap. Wij bewonderen hun enorme belezenheid, hun originele vormen en de knappe vormbeheersing. Het is goed om te bedenken dat zij *daaraan* hun roem te danken hebben en niet in de eerste plaats aan hun populariteit in eigen tijd. Die populariteit krijgen ze pas na hun dood, in de 'achttiende eeuw'.

Het esthetisch criterium

In de achttiende eeuw dringt het 'renaissancisme' door tot alle lagen van de bevolking. Velen wagen zich aan sonnetten, zich nauwkeurig houdend aan de manier waarop de grote voorgangers ze geschreven hebben. Het is de tijd van dichtgenootschappen, waarvan ook de gewone man lid kon worden en daadwerkelijk was. Geen gelegenheid wordt onbenut gelaten om te dichten: bij verjaardagen, huwelijken, begrafenissen, enz. enz. Er hebben zelfs dichtwinkels bestaan, waar men voor een redelijk bedrag een gedicht kon laten vervaardigen. De klant behoefde slechts enkele bijzonderheden van de hezongene op te geven om enige tijd later een gloedvol lofdicht overhandigd te krijgen. Kortom, poëzie was een gebruiksartikel geworden. Maar als we de duizenden gelegenheidsgedichten uit de achttiende eeuw vergelijken met de gedichten uit de Gouden Eeuw, dan is *snel* duidelijk dat er niet één is die de toets kan doorstaan. We moeten echter wel bedenken welk criterium we hebben gehanteerd. We beoordelen de poëtische massa-productie van de achttiende eeuw negatief, omdat ze een slappe navolging is van de zeventiende. Worden in de Renaissance mythologische elementen en stijlfiguren nog gebruikt om de inhoud van het gedicht te ondersteunen en op te sieren, in de acht-

tiende eeuw is de versiering inhoud geworden. En overdaad schaadt. Met andere woorden, de zeventiende eeuw wint het van de achttiende op grond van een *esthetisch* criterium. We spreken in literaire kringen van een *gouden* eeuw, omdat we de gedichten van Hooft *mooier* vinden dan van Pool.

Nu zal ik de laatste zijn om te beweren dat dit criterium niet mag worden gehanteerd bij het beoordelen van literatuur. Integendeel, literatuur onderscheidt zich nu juist van gewone taal door haar bijzondere gebruik ervan. Maar het is eenzijdig wanneer dit het enige criterium is. Bovendien gaan we er dan volledig aan voorbij, dat de achttiende-eeuwers zelf heel andere maatstaven aanlegden. In die tijd gold dat een gedicht *paß* geslaagd was, wanneer het strikt volgens de klassieke voorschriften was geschreven. Ons begrip van schoonheid hangt vooral samen met oorspronkelijkheid; het achttiende-eeuwse schoonheidsbegrip is vooral gekoppeld aan regels en conventies. Sterker nog, een gedicht werd alleen geaccepteerd en gelezen als het volgens het conventiesysteem vervaardigd was. Als we achttiende-eeuwse poëzie willen begrijpen, zullen we daarom door een geheel van stereotype bewoordingen heen moeten prikken. Maar dan blijkt die poëzie wel degelijk waardevol te zijn en voor ons lezenswaardig. Het lezen van literatuur is *tenslotte* ook een middel om de maatschappij te leren kennen en om de tijd te leren begrijpen. De literatuur van de zeventiende eeuw staat echter betrekkelijk ver van het dagelijks leven in die tijd af. De denkbilders van het volk vinden we niet of nauwelijks terug in de kunstige sonnetten; we lezen slechts iets over verheven Renaissance-idealisme, van ware liefdes en hoge huwelijksmoralen, die weinig of geen binding hebben met de praktijk. De laat-middeleeuwse, vrouw-vererende liefdesbeschrijving bloeide bijvoorbeeld nog volop in de Renaissance, terwijl de maatschappelijke positie van de vrouw juist uitermate zwak was.

Nu zou iemand twee dingen kunnen tegenwerpen. In de eerste plaats dat het werk van Catr tal van elementen bevat die wel degelijk aansloten bij het dagelijks leven van zijn tijdgenoten. In de tweede plaats dat de literatuur van de achttiende eeuw ook ver van het dagelijks leven afstond. Het eerste is zonder twijfel juist. Cats vormt een uitzondering. Hij 'vertaalde' de nieuwe inzichten in een voor het volk begrijpelijke vorm: praktische en onderhoudende vertellingen over het (huwelijks)leven van alledag. En voor de meer geletterden *voorzag* hij zijn verhalen van diepzinnige beschouwingen, die in de meeste volksuitgaven *weggelaten* werden. Maar de tweede tegenwerping lijkt meer hout te snijden. De achttiende eeuw was toch vanuit esthetisch oogpunt een periode van slappe navolging, clichématige dichtkunst en smakeloze, onpersoonlijke gelegenheidsgedichten? Kunnen we via zulke literatuur dan wel doordringen tot het gewone leven en de ideeën die de mensen bezighielden? Mijn antwoord hierop luidt ja, zij het aarzelend. Het is waar dat de achttiende-eeuwse gelegenheidsgedichten de schijn tegen hebben. Ze staan zo bol van clichés, dat het naïef is om ze

allemaal serieus te nemen. De bezongen meisjes heten bijna allemaal Roseronde, hebben alle donkere ogen, wit-albasfen handje?, ambrozijnen mondjes enz. enz. Maar omdat poëzie nu bedreven wordt door de burgerman of -vrouw vinden we hun ideeën er veel meer in terug. Soms zelfs een complete maatschappelijke discussie. De tw n mag dan verheven zijn, de behandelde stof is genomen uit het Ieven. in het volgende artikel hoop ik hiervan een voorbeeld te geven.

Nu is het aanbod uit de achttiende eeuw zo groot, dat te- genvoorbeelden gemakkelijk te vinden zijn. Zo vind ik veel van Poots liefdeslyriek ronduit wansmakelijk door de inhoudsloosheid en overdaad aan gemeenplaatsen. Toch houd ik staande dat de poëzie van de achttiende eeuw nauwere banden met het volk en zijn ideeën onder- houdt, dan de gedichten van de zeventiende eeuw. En dat komt doordat de literatuur volksbezit is geworden. Litera- tuur werd gemaakt door het volk, kwam vanuit het volk en was voor het volk. Dat daardoor de kwaliteit soms tot een bijna onaanvaardbaar peil moest inboeten, dat er met andere woorden sprake is van een *esthetisch verval*, is een hoge prijs, maar voor liefhebbers betaalbaar. Om van de achttiende-eeuwse poëzie te gaan houden, moet echter nog een drempel worden genomen.

Volksbezit

De literatuur van de achttiende eeuw was volksbezit. Er werd door en voor het volk geschreven. Dit laatste bracht met zich mee dat de literatuur veel moralistischer werd dan de zeventiende-eeuwse literatuur. De gelegenheds- gedichten bijvoorbeeld bezongen niet alleen een bepaald persoon, maar beschreven ook nauwkeurig naar welk ide- aal moest worden gestreefd. Een huwelijksgedicht **k a t**- te steevast een schildering van mannelijke deugdzaam- heid en vrouwelijke eerbaarheid. De aanwezige, nog ongehuwde jongemannen werd ingeprent om alleen een vrouw die vroom, gematigd en kuis is, te trouwen. Nu zullen die in de achttiende eeuw wel even slecht te vinden zijn geweest als in onze tijd, maar ze wisten in ieder ge- val waar ze op moesten letten. Een lijkdicht roemde na- tuurlijk de overledene, maar besloot met een forse waar- schuwung aan de nabestaanden. Ook kinderen werden niet vergeten. In zijn *Kleine Gedigten voor Kinderen* voert Van Alphen een soort kinderen op, waarvan onderwijzers alleen maar kunnen dromen: hun spelen is leren en hoe- pel en priktol verruilen zij voor boeken.

Een genre dar buitengewoon populair werd, is de satire. Soms in de vorm van een pamflet, soms als ingezonden brief in een spectatoriaal tijdschrift. Daarin werd iemand indirect aangevallen, omdat hij zich niet aan een bepaalde moraal of norm had gehouden. Maar dit genre kon alleen maar zo'n hoge vlucht nemen door de ongebreidelde be- hoefte om te 'zedemeesteren'. Het is overigens verma- kelijk om te zien dat aan het eind van de achttiende eeuw er ook satires verschijnen tegen de stereotype dichtkunst van die dagen.

Is de achttiende eeuw een periode van verval? Ja, vanuit esthetisch oogpunt zeker. Maar de literatuur kwam wel in handen van degenen, aan wie ze toebehoort: het volk. Waardoor zijn we de achttiende-eeuwers vergeten? Wij, twintigste-eeuwers, verdragen moralisme slecht, vooral stereotype moralisme.

Maar als we inzicht willen hebben in hun denkwereld, zullen we hieraan voorbij moeten zien. Want hun litera- tuur is nagenoeg het enige, maar zeker het aardigste mid- del om hen te leren kennen.

C.A. van der Vloed

Extra nummers van De Reformatie...

...kunt u bestellen door overmaking van de kos- ten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reforma- tie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl. porto):

- 1 ex.: f 3,15
- 2 ex.: f 5,60
- 3 ex.: f 8,25
- 4 ex.: f 10,10
- 5 ex.: f 11,95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

JAKOBUS: HET OUDSTE DOKUMENT UIT HET NIEUWE TESTAMENT

Van de hand van ds. L. Floor is in de reeks 'Commentaar op het Nieuwe Testament, derde reeks' een uitvoerig commentaar op de brief van Jakobus verschenen. Met een keur van argumenten toont hij aan dat deze brief met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan worden gezien als het oudste document in het Nieuwe Testament. Hij zou geschreven zijn vóór het begin van de heidenzending omstreeks 44 na Christus. We lezen: 'De zending onder de heidenen was nog niet begonnen en de jудаїsten waren dus nog niet met hun verwoestend werk in de jonge gemeenten van christenen uit de heidenen bezig'. Even verder: 'We zijn met deze brief dus nog heel dicht bij de beginperiode van de christelijke kerk' (17).

De auteur is er verder van overtuigd dat de schrijver van deze brief inderdaad een broer van de Here Jezus is. De lezers moeten worden gezocht in de christen-joden, die wegens de vervolging uit Jeruzalem gevlucht waren en nu woonden binnen de grenzen van Palestina en in bepaalde delen van Syrië. Wanneer er verder sprake is van 'de oudsten van de kerk' (5 : 14) denkt Floor aan ambtsdragers van de gemeente te Jeruzalem. Terzijde: het is me opgevallen dat hij 'ekklesia' vaak door 'kerk' weergeeft, in tegenstelling met evangelische kringen, die steeds van 'gemeente' willen spreken en het woord 'kerk' verwerpen.

Geen conflict tussen Jakobus en Paulus

Vanwege de door hem gekozen datering wil Floor niet weten van een conflict tussen Paulus en Jakobus. Ook inhoudelijk kan van een uitspelen van Paulus' 'geloof zonder werken' en Jakobus' 'geloof niet zonder werken' geen sprake zijn. Breed toont hij dit aan in het onderdeel 'Rechtvaardiging, geloof en werken bij Jakobus en Paulus' (111-115). Daarbij is opmerkelijk dat Paulus en Jakobus beiden Genesis 15 : 6 aanhalen: Abraham geloofde in de Here, en Hij rekende het hem toe als gerechtigheid. Fraai is de opmerking: 'Wat ze beiden beogen, vinden ze in het leven van Abraham. De lijnen waarlangs Paulus denkt en de gedachtengang van Jakobus kruisen elkaar in de heilshistorische figuur van Abraham' (114). Beiden schrijven immers over hetzelfde geloof. Rij Paulus zijn de werken de vruchten van een waar geloof, want we zijn in Jezus Christus geschapen om goede werken te doen. Maar ook Jakobus schrijft dat de werken onlosmakelijk aan het geloof verbonden zijn. Het gaat dus beiden om de principiële verbondenheid van geloof en werken.

'Martelaar onder de geschriften van her Nieuwe testament'

De auteur gaat ook in op de niet malse woorden van Luther over de brief van Jakobus, die hij een brief 'van stro' heeft genoemd. In de loop van de kerkgeschiedenis is er overigens vaker dergelijke kritiek geoefend, zodat Jakobus wel is aangeduid als 'de martelaar onder de geschriften van her Nieuwe Testament' (13). Zo lezen we: 'Luther vergeleek Jakobus met een monnik, die niet goed kon paardrijden en met zijn sokken in de stijgbeugel verward geraakt is'. Maar aan Luther inoet wel recht gedaan worden: hij heeft Jakobus niet van de canonlijst geschrapt en in zijn geschriften wordt meer dan de helft van alle teksten van Jakobus als gezaghebbend aangehaald. Zo vond hij dus heel wat koren tussen het (vermeende) stro! (14).

Wat me in deze commentaar van dr. Floor trof is de evenwichtige, voorzichtige en goed gedocumenteerde wijze, waarop hij deze brief bespreekt en uiteenzet. Hij signaleert het gevaar dat een commentaar een obstakel kan vormen tussen de tekst en de lezer. Veel commentaren bieden een woord voor woord en tekst voor tekst exegese. Daarbij is het gevaar niet denkbeeldig dat de tekst als geheel ondergesneeuwd raakt. Om dit gevaar te voorkomen wil deze commentaar – zoals alle delen van deze reeks – de perikoop als uitgangspunt nemen. Aan de structuren zal dan ook bijzondere aandacht gegeven worden. Tegelijk signaleert Floor het gevaar van structuralisme, waardoor de tekst in een bepaald keurslijf wordt gewrongen. Daarom wil hij voortdurend aandacht geven aan de relatie van de tekst tot de perikoop, want elke zin moet volledig meespreken (41).

Oudsten die met olie zalven

Nu, naar mijn mening heeft de auteur dit uitgangspunt goed toegepast, ook ten aanzien van omstrede gedeelten van de brief.

Laat ik als voorbeeld mogen noemen zijn bespreking van 5 : 13-15, over de oudsten die de zieken met olie moeten zalven. Hij hoedt zich hier voor eenzijdigheden en geeft een evenwichtige uitleg van dit gedeelte. Bij de ouderlingen die te hulp geroepen worden denkt Floor aan ambtsdragers van de gemeente te Jeruzalem, een gemeente die verstrooid was over Palestina en een deel van Syrië. Hij denkt verder aan charismatisch begaafde ouderlingen, die niet alleen voor de zieke moeten bidden, maar hem im-

GEESTELIJKE OEFENINGEN

mers ook met olie moeten zalven. Er wordt dan op gewezen dat olie bij de Joden een bekend geneesmiddel was voor hygiënische en medische doeleinden, maar ook een cultische functie bezit. De olie zelf brengt geen genezing. Immers, Jakobus zegt dat *de Here* de zieke zal oprichten, waarbij de olie de reinigende kracht van Christus symboliseert.

Heel voorzichtig gaat de auteur dan in op de kwestie, of hier genezing op het gebed bedoeld is. Is deze beperkt tot de eerste periode van de kerk? 'De oudsten die Jakobus laat optreden zijn dan charismatische personen die niet met de ouderlingen van vandaag moeten worden vergeleken'. De auteur is hier hreed aan het wikken en wegen en komt tot de conclusie: 'Hoe het ook zij, een geforceerde gebedsgenezingspraktijk met als uitgangspunt "wie niet genezen wordt, heeft geen geloof" vindt geen steun in de tekst' (186). Verder wijst hij erop dat de synbolische handeling van het zalven hij de uitzending van de apostelen niet neer genoemd wordt. Deze was bijkomstig, terwijl de opdracht en de taak van de voorbede blijvend is. Laat ik met dit ene voorbeeld mogen volstaan om aan te geven, waarom ik deze commentaar op Jakobus bijzonder waardevol vindt. Rreed wordt de mening van allerlei uitleggers weergegeven – er is dan ook een indrukwekkende literatuurlijst toegevoegd – en daarbij baant Floor omzichtig en evenwichtig een weg voor zijn eigen uitleg. In dit hoek van 214 bladzijden hebben we een goede gids ontvangen, die ook door niet-theologen gemakkelijk te raadplegen valt en die volgens mij geheel aan het doel beantwoordt dat dr. Floor in zijn laatste zin stelt: 'En iedere gelovige die in praktijk brengt wat Jakobus als broeder aan niedebroeders geschreven heeft, zal in zijn persoonlijke leven daar de geestelijke vruchten van plukken' (194).

W.G. de Vries

N.a.v.: L. Fluor, *Jakobus. Brief van een broeder*, Kok Kampen. Prijs j 43,-.

Naast de waakzaamheid die Paulus ons aanraadt, verdienen verder in ons leven een plaats de drie bekende geestelijke oefeningen, die meestal worden aangeduid als hrt overdenken van Gods Woord (de meditatie), het geked (de oratie) en het beproeven van onszelf (de temptatie).

Onder de meditatie verstaat men in de kringen van de mystiek doorgaans de stille zelfinkeer, her doen zwijgen van al de rumoerige stemmen van rondom, om nu in volle overgave te kunnen luisteren naar die éne stem van de godheid in ons binnenste.

Voor het geloof zal de meditatie een ander karakter dragen, namelijk het stil overdenken van het Woord van God, het overgegeven luisteren naar wat de stem van God in de Bijbel ftons zegt. Hier gaat hrt om een van de meest waardevolle dingen in het christelijk leven. Gemakkelijk is het niet altijd. Dit echt meditatieve omgaan met de Bijbel vraagt, vooral in een zo vrijgevochten leven als van studenten, veel geestelijke tucht. Maar wie zich hierin geoeftend heeft, zou het voor niets meer in zijn leven willen missen. Het bewaart hem niet alleen voor een ondergaan in de sleur van het alledaagse; het brengt hem bovenal dagelijks met nieuwe geestelijke rijkdommen in aanraking. Her Woord van God blijkt al maar meer zó vol van onvermoede diepten, dat er aan de stille verwondering geen einde komt.

Aan die meditatie sluit zich dan het gebed aan. In he! eerste spreekt God tot ons door zijn Woord en laten wij Hem tot ons spreken. In het gebed volgt op dat spreken van God tot ons ons antwoord. In Zijn Woord komt God tot ons neer. In hrt gebed heffen wij onze ziel op tot God. In hef gebed wordt met andere woorden ons geloof actief en concreet. Daarin komt het tot het levende verkeer met God. Maar zo betekent het meteen de wijding van heel ons leven. Ons gebed staat niet buiten ons leven van alledag. Biddend brengen wij dar leven met God in contact. Bidden is offeren. En offeren is onszelf en al het onze opdragen aan God: 'Neem mijn leven; laat het Heer, toegewijd zijn aan Uw eer'.

En uit die beide, de meditatie en de oratie, volgt dan als vanzelf de temptatie, de rechte beproeving van onszelf. Uit de ontmoeting met God keren wij tot onszelf terug en gaan wij nu heilige controle over onszelf oefenen. Niet ia een geest van ziekelijke zelfanalyse! Dat is een vrij onvruchtbare hezigheid, die alleen maar onze geestelijke energie verlamt. Maar als een onszelf stellen onder de tucht van hef Woord van God en als een vragen aan God: 'Zie of bij mij era schadelijke weg is en leid mij op de eeuwige weg!' Ook hier betreft her een geestelijke werkzaamheid, waar een mens van nature instinctief voor terugdeinst. Met God en met zichzelf alleen te zijn, daarvoor zijn wij heimelijk hang. In die ontmoeting komt er misschien te veel bij ons nan de dag, dat wij liever verborgen hielden. Heeft Kierkegaard niet terecht gezegd, dut de enkele tegenwoordigheid van Christus in ons leven, zelfs zonder dat Hij een woord spreekt, voor ons een voortdurend examen betekent? Maar dit examen, hoe pijnlijk het mag wezen, is tegelijk zo heilzaam. Dar wij ons tegenvallen, niet al hen krenkende voor onze trots dat daaraan verbonden is, is beter dan dat allerlei zonde in het verborgene in ons leven voortwoekert.

Uit: C. Brillenburg Wurth
'Geestelijke zelfcultuur of leven uit het geloof?'
in 'Gods Woord in het studentenleven', 1941

Circus

Onder dit opschrift schreef ds. G. v.d. Brink in *Opbouw* van 31 juli jl.:

Ik heb grote moeite met handen-omhoog, innig gekreun en Prijs-de-Heer-geroep in de dienst. Hoewel: ongetwijfeld treden sommigen daarbij in diepe ernst voor God de Here.

Maar wat te zeggen van massa-suggestie of zelfs massa-hysterie? Tijdens het nick-festival in Rotterdam stonden sommigen ook met ogen dicht, handen in de lucht, totaal in vervoering. Een religieuze ervaring?

En dan de demagogie! Jesse Jackson kan er wat van. Hebt u hem gezien op de Conventie van de Deinocraten? 'Keep hope alive!' (er is hoop!!) en dan bis, bis, bis!!! En de zaal dreunde! Of die dominee die met gelijkmatige stemverheffing, opzwevend als een verslaggever hij de paardenrennen, bad of de Here het Amerikaanse volk alstublieft de gouverneur van Arkansas tot president wou geven: het circus!!

Vrienden van me maakten een dienst mee in een Pinkstergroep. De voorganger vond de schare te tam en riep: 'Nou waar blijven jullie?' Toen schoten de armen omhoog en de lucht daverde! Ik weet dat gnede evangelicals dit ergerlijk vinden. Maar het gebeurt: de show. Ook dicht bij huis. Denk aan de gereformeerde volksredenaar, die de armoe van zijn preek overgiet met zalvende pathos en aan het slot Psalm 89 er tegen aan gooit. En dan de reactie: wat was-tie weer geweldig vandaag! De show. Maar dan de andere kant!

Een begaafde collega wist van zichzelf dat hij de gemeente kon 'bespelen'. Hij was er doodsbang voor en zei: 'Ik houd me voortdurend in. Het Woord moet het doen. De mensen moeten voor het aangezicht des Heren worden gesteld'. Dat was heel zuiver gedacht.

Maar moeten we dan de troostboodschap brengen als een ijspegel van 1 meter 80? Ook dat voortdurend inhouden kan kunstmatig zijn. En in strijd met Pinksteren. Hebben we soms te weinig vertrouwen in de Geest?

Daarmee ben ik weer terug bij mijn en veler moeite met het circus.

Als ik goed analyseer, en de kwestie van de massa-hypnose laat liggen, staat ik op twee punten:

1. Het is zo moeilijk om in de heiligste verrichtingen werkelijk te treden voor God de Here. Wij volbrengen ze zo gemakkelijk onder de ogen van de mensen, Matth. h : 1 vv. Ik luister naar de dominee en kan me niet losmaken van de man die ik ken. Ik zit te zingen en denk: horen ze wel hoe goed ik het doe? De show is zo machtig. Mijn broeder kreunt, duik ik kreun mee. Hij mocht eens denken dat ik niet in de Geest ben!

God betere het. Ik honger en dorst naar oprechtheid in het verborgene en daarom ga ik naar de binnenkamer. Of is dat een vlucht?

2. Punt twee is dat ik dat alleen-maar jubelen en juichen niet vertrouw. Ik zou eerlijk wel eens willen huilen in de kerk. Huilen om de Balkan. Om de miljoenen die kreperen in Afrika. Oin Mandela en De Klerk. Om de diepe eenzaamheid van aidspatiënten. Om het klein-vaderlands gedoe in de kerk. Om mijn eigen zonden. En nag om veel meer. Soms denk ik dat het circus dan ver weg zou zijn. Lijden verlost van show. Zei de Prediker dat ook niet: het is beter te gaan in het huis van rouw dan in dat van feestgelach?

Maar we zagen ook tranen van berouw voor de T.V. Wat is het circus dan weer dicht bij. Ik blijf toch maar dankbaar voor de binnenkamer.

En als we samen komen als gemeente – Kom ga met ons en doe als wij – doe ik het matig aan met vreugde en verdriet. Tut de dag komt waarop gena van waarheid blij wordt ontinoet.

W.G. de Vries

Leest u DE REFORMATIE van een ander?

Neem zelf een abonnement voor maar £ 44,75 per halfjaar

Vul onderstaande bon in en stuur hem in een open envelop zonder postzegel aan:
De Reformatie, Antwoordnummer 10,4440 VB Goes.

Of bel even: 01 100-15591

Ja, ik wil voortaan De Reformatie elke week in mijn brievenbus.

Naam:

Adres:

Postcode:

Woonplaats:

Ik wacht met betalen op uw acceptgirokaart.